

Vjera i razum

Kulturalne i eklezijalne implikacije rasprave prema Vladimiru Solovjevu

Michelina Tenace*

Sažetak

Tema je obrađena u dva dijela. Najprije je prikazan razlog zbog kojeg se ime Vladimira Solovjeva nalazi u enciklici Vjera i razum (Fides et ratio), a potom se njegova misao ističe kao primjer originalnosti u kulturalnom okruženju. Ovaj članak je potaknut zanimljivošću koja se tiče enciklike Fides et ratio. U broju 74 među spomenutim autorima kao primjeri uspjeloga »leta s dva krila« poimence se navodi i ime ruskoga mislioca Vladimira Solovjeva. U prvoj autorovoj knjizi Kriza zapadne filozofije (1874.) već su dobrano naznačeni obrisi njegove misli. Odnos između vjere i razuma otkriva kako je neka kultura riješila odnos između pojedinčeva i grupnoga autoriteta, ovisno o tome koju važnost pridaje filozofiji i teologiji.

Ključne riječi: filozofija, teologija, anarhija, diktatura, kršćanstvo, Istok, Zapad, bogočovještvo

Uvod

Način na koji su se postavili prema odnosu vjere i razuma te svjedočenju plodnoga sklada između filozofije i teologije razlog je nazočnosti nekih navedenih mislilaca u enciklici *Fides et Ratio* u broju 74. Uz Rosminija, Maritaina, Gilsona i Edith Stein, neki nekatolički autori (Čaadaev, Solovjev, Florenski, Loski) navedeni su kao »istaknutiji primjeri filozofskoga istraživanja koje je polučilo velike koristi od suočavanja s vjerskim učenjima«. Stoga papa Ivan Pavao II. dodaje:

* Prof. dr. sc. Michelina Tenace. Papinsko sveučilište Gregorijana u Rimu. Adresa: Piazza della Pilotta, 4–00187 Rim, Italija. E–adresa: miktenace@libero.it.

Ovaj je rad izmijenjeno i dopunjeno predavanje koje je održano u Zagrebu 2. listopada 2018. na međunarodnom znanstvenom skupu Fides e ratio — Vjera i razum: 20 godina poslije povodom 20. obljetnice enciklike pape Ivana Pavla II. Fides et ratio. Znanstveni skup organizirali su Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Institut sv. Tome Akvinskoga, Filozofski fakultet Papinskoga sveučilišta sv. Tome Akvinskoga u Rimu (Angelicum) 2. listopada 2018. u Zagrebu. Rad je s talijanskoga preveo Vatroslav Halambek, a redakтуру prijevoda na hrvatski proveo je Nikola Stanković.

»Promatranje duhovnoga puta ovih mislitelja moći će samo koristiti napretku u istraživanju istine i uporabi postignutih rezultata na ljudsku korist« (FR 74).

Priručnici povijesti filozofije predstavljaju Vladimira Solovjeva (1853.–1900.) kao prvoga ruskoga mislioca,¹ te je također nazvan ruskim Newmanom, što je i naslov knjige Michela d’Herbignyja (D’Herbigny, 1911), a Hans Urs von Balthasar usporedio ga je s Tomom Akvinskim (Balthasar, 1976, 261–324).² Ivan Pavao II. u podnevnom nagovoru u nedjelju 30. srpnja 2000. podsjetio je na Solovjeva o stotoj obljetnici njegove smrti kao na smjeloga svjedoka, glasnogovornika

integralnog kršćanstva koje ne popušta kad je riječ o istini i znade se istodobno nositi s poviješću i modernošću [...], kršćanstva koje se ne može svesti na nauk, ni na jednostavna načela, jer je Krist, središte kršćanstva, živ i njegova je nazočnost događaj koji neprestance obnavlja ljudska stvorenja i kozmos.

Mogli bismo nadodati: Kristov događaj neprestance obnavlja ljudsku misao i kulturu.

1. *Vladimir Solovjev: izvorni svjedok*

Nije svrha ovoga rada opširno predstavljanje Vladimira Solovjeva (Tenace, 1994, 15–61). Podsjetimo barem da je bio četvrto od dvanaestero djece. Roden je u Moskvi 16. siječnja 1853., gdje je i umro 31. srpnja 1900. godine. Napominjem samo neke stvari da ga smjestim u ovaj članak.

S majčine je strane rođak ukrajinskoga mislioca Grigorija Skovorode (1722.–1794.), pisca, filozofa, teologa, “putujućega” mistika i samouka. I Solovjev, kao i njegov praujak, predstavlja takvu sintezu misli i života da ga je teško svrstati i odrediti nekom definicijom. Solovjev nije bio redovnik, ni svećenik, ni oženjen. Živio je kao neženja, zaljubljen u Božju mudrost, u izvornom smislu filozof!

Od svojega oca, sveučilišnoga profesora u Moskvi, autora prve slavne *Povijesti Rusije* (u 29 svezaka, izdavane između 1851. i 1879.), Solovjev je naslijedio ozbiljnost misli, poštovanje prema znanstvenosti i golemo zanimanje za povijest, odakle je crpio neke od svojih najdubljih uvida o jedinstvu Crkve. To ga je istraživanje dovelo 1886. do boravka u Zagrebu i kod biskupa Strossmayera u Đakovu, važne osobe na njegovu putu približavanju Katoličkoj crkvi, tada nakon tek završenoga Prvoga vatikanskog sabora (1869.–1870.). Dobro je podsjetiti na zanimljiv vidik duhovnoga puta toga autora: jedinstvo Crkve za njega je potreba koja je proizišla iz filozofske misli i iz bavljenja poviješću. Jedinstvo Crkve sukladno je s razumom (istina ne može biti podijeljena) i s vjerom (prava vjera mora biti za sve: »njegov put u katolicizam sadržan je u njegovu shvaćanju pravoslavlja«) (Rouleau, 1994, 15–16).

1 Tako je predstavljen u dva prva priručnika povijesti ruske filozofije: »but in any case he the first to create an original Russian system of Philosophy« (Lossky, 1952, 133; Zenkovsky, 1954).

2 Autor tvrdi: »Uz sv. Tomu Akvinskoga on je najveći tvorac reda i uskladbe u povijesti misli« (Balthasar, 1976, 266), »najuniverzalnija spekulativna tvorba modernoga doba« (Balthasar, 1976, 263).

Solovjev je pisao u mnogim časopisima za kulturu, a od 1890. uređivao je filozofski dio enciklopedijskoga rječnika Brokhaus, gdje je uspio obraditi oko 200 natuknica. Prerano je umro, s tek 47 godina u blizini Moskve dok je s grčkoga prevodio Platona, molio je psalme na hebrejskom, a tek nešto prije završio je prvo poglavlje djela koje nosi naslov *Teorijska filozofija*. Kao vjernik osjećao je žurnost da utemelji autentičnu filozofiju, ne da bi se borio protiv vjere, nego da bi obogatio filozofiju. U to doba Solovjev je bio svjedokom borbe zapadnjaka koji su podržavali filozofiju (razum) i slavenofila koji su podržavali crkvenu tradiciju (vjeru) i koji su optuživali filozofe da žele »Kanta staviti na mjesto Krista, a Schellinga na mjesto Duha Svetoga« (Lossky, 1955, 9).

Solovjevu ništa nije moglo zamijeniti Krista, jer se njegovo uskrsnuće ne može mjeriti ni s čim ljudskim, a o Duhu Svetom smatra da si samo Antikrist može umišljati da mu nije potreban (Tenace, 1995).

Krist ujedinjuje filozofiju i teologiju. Kao pravi Bog i pravi čovjek, Krist navodi filozofiju da misli čovjeka kako dospijeva do svojega transcendentnoga obzora, a teologiji, koja govori o Bogu, brani da zaboravi čovjeka. Tako se u Kristovoj istini, božansko–ljudskoj proglašenoj u Kalcedonu (451.), razrješuje hereza dualizma vjere i razuma što u korijenu nastoji odvojiti ljudsko od božanskoga.

Griješi stoga onaj tko misli da je Solovjev bio spiritualist protiv filozofije kao takve. Više puta, kad mu je bilo moguće, sam je u svojim spisima jasno isticao da je filozofija kojoj se on protivi »filozofija shvaćena kao apstraktna spoznaja, *isključivo* teorijska« (Solovjev, 1986, 47), jer ne odgovara istini o čovjeku ni sadržaju vjere.

Valja se, dakle, unutar kulture pitati o odvajanju filozofije i teologije više nego o binomu vjere i razuma!

Teologija bez misli vodi prema diktaturi vjere. A filozofija bez vjere dovodi do diktature individualne misli, odnosno do ideologije.

Nakon dijagnoze bolesti filozofije Solovjev smatra da valja primijeniti propise terapije. Prava se filozofija ne može hraniti apstraktnim racionalizmom, egoističnim individualizmom, apsolutiziranjem dijalektike. Želi li ozdraviti, mora se odreći otrova koji uzrokuje njezinu smrtnu bolest: dualizam i ateizam.

Dualizam je pogriješka u metodi (istina ne suprotstavlja, nego objedinjuje). Ateizam je pogriješka u sadržaju (sugerira ideju da je misao autentičnija ako polazi od nepostojanja Boga). Svi tvrdimo da je temelj misli bitak (u onom tko misli i u onom što se misli). Bitak je, a ne ništavilo, to što temelji misao. Stvari postoje samo ako imaju bitak. Ali da bi se bitak nečemu dao, da bi postojalo, mora ga voljeti. Evo Solovjeve doslovne definicije: »Svako je biće ono što ono ljubi« (Solovjev, 1971a, 102).³ Bog ljubi sve, pa je stoga Apsolutni Bitak! Sljedeći je korak u tom da se potvrdi kako je ljubav označnica slobodne Osobe. Bog kao Apsolutni Bitak Trojstvo je slobodnih Osoba u zajedništvu ljubavi.

Od znakovitih Solovjevih uvida želimo se zadržati na onom koji se tiče naše teme: kakvo društvo i kakvu Crkvu želimo izgraditi ovisi o tome kakav odnos uspostavimo između vjere i razuma! Ta su uvjerenja u kontinuitetu Solovjeve misli,

3 Potkraj četvrtog predavanja ruski glasi: Всякое существо есть то, что оно любит.

od prvoga djela *Kriza zapadne filozofije* (1874., doktorski rad) sve do zadnjega spisa *Teorijska filozofija* (rad na djelu prekinut njegovom smrću 1900., dogotovljeno je samo prvo poglavlje).

Ovdje predlažem samo dvije sugestivne tvrdnje koje se tiču kulturalnoga okružja.

2. *Vjera i razum s kulturalnoga vidika*

Filozofija koja priznaje samo autoritet razuma ne želi tvrditi da je vjera nekorisna. To znači da se vjera odnosi na različito polje autoriteta, onoga religije. Stoga se opreka vjera–razum odnosi, više nego na autonomiju između dvije čovjekove sposobnosti, na status filozofije prema religiji i na različit izvor njihovih dotičnih autoriteta.

Kad se filozofija poziva samo na autoritet razuma, vrjednuje i potvrđuje autoritet pojedinca (ja koji mislim, *cogitans*) naspram vjere koja priznaje i potvrđuje autoritet Drugoga (komu vjeruje) i skupine (koja je prenijela vjeru). Tako je filozofija »uvijek djelo individualnoga razuma« (Solovjev, 1986, 48), a vjera svoje počelo ima izvan individuuma (pojedinca), u Drugom (Bogu koji se objavljuje), u zajednici (koja čuva objavu).

Autoritet razuma temelji se na autoritetu pojedinca. Autoritet vjere temelji se na autoritetu zajednice. Ukratko, prema Solovjevu, u opreci razum–vjera nalaze se pretpostavke za kulturalnu raspravu o autoritetu pojedinca i autoritetu zajednice.

Kad filozofija priznaje samo autoritet razuma, a ne prizna autoritet vjere (religije, skupine), promiče društvo u kojem prevladava moć pojedinca, koja može ići sve do proizvoljnosti. Društvena je posljedica toga anarhija (svatko tko misli ujedno je autoritet) ili diktatura nekoga genija (misao najjačega pojedinca vlada nad svima).

Teologija, koja prihvaća samo izjave skupine (objavljen nauk vjere) kao autoritet, a ne teži razumijevanju, teži promicanju društva u kojem se misao smatra provokacijom, a sloboda pojedinca prijetnjom. Posljedica je toga diktatura i mračnjaštvo masa.

Iz opreke razum–vjera nastaje stoga problem filozofske i teološke autonomije, jer je u korijenu neizbježan sukob između autoriteta pojedinca i autoriteta skupine, što svako društvo mora znati riješiti.

Kao što je apsurdno zamišljati da čovjeku, da bi mogao vjerovati, ne bi bilo dopušteno uporabiti razum, ili da bi filozof, da bi se služio razumom, morao vjeru staviti u zgrade, tako je za Solovjeva apsurdno zamišljati neko društvo u kojem bi vladala samovoljnost pojedinca (autoritet razuma), ili neko društvo u kojem bi vladala samo diktatura skupine (autoritet vjere u obliku neosporivoga učiteljstva).

Još je jedna razina dualizma na koju pokazuje Solovjev, a to je onaj dualizam koji odvojeno promatra govor o pojmu i govor o stvarnosti. Filozofija istražuje pojam povezan s intelektualnom aktivnošću subjekta. Znanost istražuje objektivnu stvarnost, shvaćenu kao izvanjski svijet, tijelo, stvarnost proučava kao materiju, protežnost, fenomen. To je kao prihvaćanje da može postojati nematerijalna

i netjelesna misao (ona filozofije) naspram misli koja se primjenjuje na protežnu supstanciju (onu znanosti).

Taj dualizam apstraktne i konkretne misli ne odgovara istini o čovjekovu životu satkanom od konkretnosti. Kako onda filozofija može odgovoriti na pitanja o čovjeku ako se već u polazištu niječe jedinstvo, nedokidiva i životna složenost ljudskoga bića, koje je istodobno i duhovno i materijalno?

Priznajući apsolutni autoritet pojma, premda on ne odgovara stvarnosti, filozofija dospijeva dotle da više ne služi bitku, nego apsolutizira ideju (idealizam), apsolutizira pojave (pozitivizam materijalizma), dvije dakle negacije jedinstva bitka i jedinstva svijeta, dvije nakaze kao produkte apstraktne filozofije. Zapravo, Solovjev je prorokovao »filozofiju ničega«, sposobnu u ništavilo odvući cijele naraštaje.

Navodimo ga jednom čuvenom stranicom: Dezintegracija jedinstva između vjere i razuma stvorila je kulturu koja postavlja »čovjeka bez Boga«, društvo gdje je

egoistični interes, pojedinačno, slučaj, uska privatnost, rascjepkanost u životu, u znanosti i u umjetnosti posljednja riječ (zapadne civilizacije) [...]. Ta civilizacija razrađuje posebne oblike i izvanjske materijale za život, ali ne daje čovječanstvu unutarnji sadržaj samoga života; nakon što je evidentirala neke pojedinačne elemente, dovodi ih do najvišega stupnja razvoja, koliko je to moguće u njihovoj razdijeljenosti, ali ih ostavlja bez ikakve organske veze a to znači lišene životnoga duha pa stoga sve to bogatstvo nije ništa drugo doli mrtvi kapital (Solovjev, 1971b, 48).

Jasno je očitovanje toga podrijetla smrti da su se u kultura, teologija, filozofija, znanosti razvile neovisno jedna o drugoj i da je lom njihova jedinstva izazvao promašaj njihove pojedinačne zadaće. Vjera je morala čuvati jedinstvo ljudske zajednice (motiv je ratova). Filozofija je morala čuvati jedinstvo bitka (učinila je misao nekorisnom za život). Znanost je morala čuvati jedinstvo izvanjskoga svijeta (stvorila je nespojive specijalizacije).

Filozofija i teologija moraju moći biti zajedno u službi smisla ljudskoga života (pojedince), povijesti (čovječanstva kao zajednice, skupine, društva), stvorenja (materijalna, fizička stvarnost gdje se život razvija). Pretpostavka je obogaćivanja između vjere i razuma da zrenik filozofije, kao i teologije, bude mudrost. Ustvari, kršćanska je mudrost »sinteza (istinske) filozofije, teologije i znanosti« (Solovjev, 1966, 306).

U kršćanskoj mudrosti konvergiraju prema istom cilju ono što Solovjev naziva misticizam (»neposredna spoznaja u obliku apsolutne nutarnje sigurnosti«), racionalizam (jer on »služi kao poveznica čitavom sustavu«) i empirizam (»po svojoj materijalnoj naravi, on služi kao konkretna baza i također kao prilagodba, kao ostvarenje viših načela«) (Solovjev, 1966, 307).

To su potvrdili i živjeli veliki kršćanski mislioci tijekom stoljeća. Dovoljno je spomenuti sv. Bonaventuru, koji kaže: »Nije dostatno čitanje bez prosvjetljenja, umovanje bez pobožnosti, istraživanje bez divljenja, pozorno motrenje bez radosti, aktivnost bez poštovanja, znanje odvojeno od ljubavi, nadarenost bez poniznosti, nastojanje bez potpore Božje milosti, prodornost uma bez božanski nadahnute mudrosti« (Bonaventura, 2004, prolog 4). U ljubavi prema mudrosti (to je izvorni smisao riječi *filozofija*), "mudrost" se ima vratiti tomu da znači »nastojanje oko duhovne cjelovitosti ljudskoga bića« (Solovjev, 1966, 292).

Zaključak

Na posljednjoj stranici knjige *Kriza zapadne filozofije* nalazimo iznenadujući prijedlog za oporavak pojedinca i ljudske zajednice u njihovu autoritetu i dostojanstvu: odnos vjere i razuma naći će pravi kulturalni i crkveni izričaj kad mislioci (filozofi i teolozi) budu znali »ujediniti logičko savršenstvo zapadnoga oblika i puninu sadržaja religioznih shvaćanja (kršćanskoga) Istoka« (Solovjev, 1986, 213). Upravo je to pokušao učiniti Solovjev, i to je razlog zašto je naveden u *Fides et ratio*. S njim je »ruska duhovna tradicija prvi put izradila viziju svijeta u kojem se zapadna racionalnost i istočna kontemplacija (u smislu kršćanskoga Istoka) pokušavaju objediniti u zamisao goleme sinteze koja je sposobna ujediniti znanost, filozofiju i vjeru« (Clément, 1994). »Treba se nadati da će ta iznimna filozofsko–teološka predaja sada i ubuduće naći svoje nasljednike, kao i poštovatelje na dobro Crkve i čovječanstva« (FR 74).

Dodatak

Načelo koje objedinjuje vjeru i razum jest bogo–čovječstvo

Ako neko istinsko bogočovječje društvo, stvoreno na sliku i priliku samoga Bogočovjeka, ima biti slobodna uskladba božanskoga i ljudskoga počela, onda ono očito ovisi kako o aktivnoj snazi prvoga, tako i o sudjelujućoj sili drugoga. Stoga se zahtijeva da društvo ponajprije ima očuvati božansko počelo (Kristovu istinu) u svoj svojoj punini i snazi, a potom ima razviti počelo ljudske inicijative u svoj punini. Po zakonu razvitka ili rasta tijela Kristova istodobno ostvarenje tih dvaju zahtjeva nije se moglo dogoditi odjednom, nego se moralo postizati. To znači, prije no što se ostvari jedinstvo, pokazuje se podjela, koja se, uz solidarnost čovječanstva i zakon podjele povijesnoga zbivanja koji iz nje proizlazi, očituje u podjeli kršćanskoga svijeta na dvije polovice, gdje se Istok sa svim svojim snagama svojega duha hvata božanskoga počela te ga nastoji sačuvati, stvarajući u sebi konzervativno i asketsko raspoloženje, a Zapad se upire svom svojom snagom u to da razvije ljudsko počelo, što se nužno događa nauštrb božanske istine, najprije izobličene, a potom, od toga istoga Zapada, posve odbačene. Odatle se vidi kako oba ta povijesna pravca, ne samo da se ne isključuju, nego su apsolutno potrebni jedan drugomu za puninu Kristova lika u čitavom čovječanstvu. Kad bi doista povijest poznavala samo zapadni razvitak i kad, nakon neprestane bujice susljednih pokreta i načela koji se međusobno ukidaju, ne bi čvrsto stajalo nepotresno i apsolutno počelo kršćanske istine, sav bi zapadni napredak bio lišen svakoga pozitivnoga smisla, a novija bi se povijest okončala propadanjem i kaosom. S druge pak strane, kad bi se povijest zaustavila samo na bizantskom kršćanstvu, Kristova bi istina (bogočovječstva) jednako ostala nepotpunom zbog odsutnosti djelovanja autonomnoga ljudskoga počela, potrebnoga da se ona ostvari. No sad božanski element kršćanstva, očuvan na Istoku, može postići svoje ispunjenje u čovječanstvu, jer posjeduje ono na što ima djelovati, postoji ono što može obasjavati svojom nutarnjom snagom, zahvaljujući ljudskom počelu koje se oslobodilo i razvilo na Zapadu. To pak ima ne samo povijesno, nego i mistično značenje.

Ako je osjenjivanje ljudske Majke aktivnom Božjom snagom izvelo učovječnije Božanstva, oplodjenje majke božanske (Crkve), aktivnim ljudskim počelom mora proizvesti slobodno oboženje čovječstva. Prije kršćanstva naravno je počelo u čovječanstvu bilo dano (činjenica), a božanstvo se tražilo (ideal) i kao traženo djelovalo je (idealno) na čovjeka. U Kristu nam je to traženo dano, idealno je postalo činjenica, događaj, aktivno božansko počelo se materijaliziralo. Riječ je postala tijelom i to novo tijelo božanska je supstancija (jezgra) Crkve. Prije kršćanstva čvrsti je temelj života bila ljudska narav (stari Adam), a božansko je počelo bilo počelo promjene, pokreta, napretka. Nakon pojave kršćanstva samo božansko načelo, već kao utjelovljeno, postalo je stabilni temelj, životni element čovječanstva, a traženo načelo postalo je samo čovječanstvo koje odgovora božanskomu načelu, tj. koje je sposobno samo po sebi sjediniti se s njim, usvojiti ga.

To idealno čovječstvo, ako je traženo, aktivno je počelo povijesti, počelo pokreta, napretka. Kao što je u povijesti prije kršćanstva temeljem, materijom, bila priroda ili ljudski element, a stvaralačkim i aktivnim počelom Božji um (*Logos tou Theou*), čiji je ishod rođenje Bogočovjeka, tj. Bog koji prihvatio ljudsku narav, tako se u razvoju kršćanstva temeljem ili materijom pojavljuje priroda ili božanski element (Riječ postade tijelom ili tijelo Kristovo — Sofia), aktivno i stvaralačko počelo javlja se — ljudski razum, a rezultatom se pak pokazuje čovjekobog, tj. čovjek koji je u sebe prihvatio božanstvo. Budući da čovjek može prihvatiti božanstvo samo u svojoj apsolutnoj cjelovitosti, tj. zajedno sa svima, čovjekobog je nužno kolektivan i univerzalan, a to znači sve čovječanstvo, odnosno Univerzalna Crkva. Bogočovjek je individualan, čovjekobog je univerzalan, kao i radijus kruga, jedan i isti za cijelu kružnicu, za bilo koju točku, i dosljedno tomu sam je već načelo kruga, a periferne točke u svojoj sveukupnosti tvore kružnicu.

U povijesti kršćanstva Istočna je Crkva predstavnik nepromjenjivoga božanskoga temelja čovječstva, a zapadni je svijet predstavnik ljudskoga počela. I tu se razum, prije no što postane oplodujuće počelo Crkve, morao udaljiti od nje da bi u slobodi razvio sve svoje sposobnosti. I nakon što se posve osamostali i odmah zatim u toj samostalnosti iskusi svoju nemoć, ljudsko se počelo može slobodno povezati s božanskim temeljem kršćanstva, očuvanim u Istočnoj Crkvi i potom zbog tog slobodnoga sjedinjenja roditi duhovno čovječanstvo.

(Solovjev, 1971a, 191–192)

Literatura:

- Balthasar, Hans Urs von (1976). Soloviev. U: Hans Urs von Gloria Balthasar, *Gloria: Una estetica teologica. Stili laicali: vol. 3* (str. 261–324). Milano: Ed. Jaca Book.
- Bonaventura (2003). *Itinerarium Mentis in Deum*. St Bonaventure: Franciscan Inst Pubs.
- Clément, O. (1994). Prefazione. U: Michelina Tenace, *La bellezza unità spirituale nelle opere di Vladimir Soloviev* (str. 7). Roma: Lipa.
- D'Herbigny, Michel (1911). *Un Newman Russe: Vladimir Soloviev (1853–1900)*. Paris: Editeur Michel D'Herbigny.
- FR. *Fides et Ratio*. Ivan Pavao II., *Fides e ratio: Vjera i razum*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1998.

- Lossky, Nicolas Onufrievich (1952). *History of Russian Philosophy*. London: George Allen & Unwin.
- Lossky, Nicolas Onufrievich (1955). *Histoire de la philosophie russe*. Paris: Payot.
- Rouleau, Père François (1994). L'œcuménisme chez Vladimir Soloviev. U: Société Vladimir Soloviev, *Oecuménisme et eschatologie selon Soloviev* (str. 9–16). Roma: François–Xavier de Guibert.
- Solovjev, Vladimir (1966). Principi filosofici del sapere integrale, cjeloviti tekst samo na ruskom, *Opere Complete*, vol. I., Bruxelles.
- Solovjev, Vladimir (1971a). *Lezioni sulla divinoumanità*. Milano: Jaca Book; Isti, Čtenija o Bogočelovečestve (1877–1881). U: *Opere Complete*, Bruxelles, vol. III, p. 1–181.
- Solovjev, Vladimir (1971b). *Principi filosofici del sapere integrale*. Milano: La Casa di Matrona. Isti, *Filosofskaja načala cel'nago znanija* (1877) u: *Opere Complete*, Bruxelles, vol. I, 1966, p. 250–406.
- Solovjev, Vladimir (1986). *La crisi della filosofia occidentale*. Milano: La Casa di Matrona. Isti, *Krisis zapadnoj filozofii (Protiv pozitiviston)* (1873). U: *Opere Complete*, Bruxelles, vol. I, 1966, p. 27–170.
- Tenace, Michelina (1994). *La bellezza unita spirituale nelle opere di Vladimir Soloviev*. Roma: Lipa.
- Tenace, Michelina (1995). L'Anticristo: il racconto del falso bene. U: Gino Piovesana i Michelina Tenace (ur.), *L'Anticristo con la traduzione del saggio di Solov'ev* (str. 73–123). Roma: Lipa.
- Zenkovsky, Basile (1953). *Histoire de la philosophie russe*. Vol. 1–2. Paris: Editions Gallimard.

Faith and Reason

The Cultural and Ecclesial Implications of the Debate according to Vladimir Solovyov

Michelina Tenace*

Summary

The topic is covered in two sections: firstly, the reason is put forward for which the name of Vladimir Solovyov appears in the encyclical Faith and Reason (Fides et ratio), then, in the second section the author draws our attention to Solovyov's thought as an example of originality in the sphere of culture. The article was inspired by an interesting detail concerning the encyclical Fides et ratio, as follows: in paragraph 74, among those cited as examples of authors who succeeded in their flight on „two wings,“ appears the name of the Russian thinker, Vladimir Solovyov. Solovyov's thought is already developed in his first book, The Crisis of Western Philosophy (1874), namely, that the relationship between faith and reason reveals the manner in which a culture has resolved the relationship between individual and group authority which, in turn, depends upon the importance that it attributes to philosophy and theology.

Key words: philosophy, theology, anarchy, dictatorship, East, West, God–manhood

* Michelina Tenace, Ph. D., Professor at the Pontifical Gregorian University. Address: Piazza della Pilotta 4–00187 Rome, Italy. E–mail: miktenace@libero.it.